

Др ЖИВОТА МАРКОВИЋ

**ЈУГОЗАПАДНИ ФРОНТ У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ 1806. ГОДИНЕ И
БОРБЕ С ТУРЦИМА НА РАДАЉЕВУ И У ЛОПАШУ**

Др ЖИВОТА МАРКОВИЋ
YU 31000 Ужице
Страхињића Бана 4

УДК 949.711 „1806”

Иако је Први српски устанак најинтензивније отпочео у рудничкој, београдској, крагујевачкој и ваљевској нахији, у току 1804. године започело је врење у народу готово у целом Београдском пашалуку. Акције устаника се брзо шире и захватају и оне крајеве у којима је до већих устаничких борби дошло касније, као што је случај у југозападном делу Србије. Турци нису стигли да изврше сечу кнезова у овом делу, али је почетак устанка имао снажног одјека и у овим крајевима.

За разлику од Шумадије, западних и источних нахија Београдског пашалука, устанички вртлог 1804. године захватио је само делимично југозападне пограничне нахије — соколску, ужичку и пожешку (чачанску). Но, неоспорно је учешће једног дела српског живља ових крајева у неким догађајима и устаничким акцијама прве године српског устанка. Један аустријски извештај од 20. марта 1804.

помиње да су устаници у јачини од 1.800 људи, под командом Стевана Јаковљевића, контролисали простор код Рудника и „у пределу Ужица, према босанској граници“.¹ Забележен је и податак да је Карађорђе, почетком друге половине марта, када је отишао према београдској нахији, поставио обезбеђење према ужичкој нахији, на Маљену, код Овчара и другде.²

У 1804. години ни сав Београдски пашалук није био ослобођен. На скупштини народних старешина у Пећанима у априлу 1805. године одлучено је да се још три неослобођене нахије: ужичка, соколска и пожешка (чачанска) очисте од Турака и ставе под српску власт.³ У њима се било прикупило највише дахијских присталица и из суседних ослобођених нахија, одакле су правили испаде и чинили насиља Србима и стално претили на југозападним границама ослобођеног Београдског пашалука. Има података да су Турци побили велики број Срба од 23. до 30. априла 1805. У жалби српских старешина турском султану, 30. новембра 1805. године, наводи се да су „зликони“ Турци разбојнички нападали Србе, жене и децу робили, имања отимали, на ослобођене нахије ударали. Исто тако било је сукоба између Срба и Турака и у Старом Влаху.⁴

Било је и неколико значајнијих устаничких борби у овим нахијама. Драгачево, које је припадало пожешкој (чачанској) нахији, одметнуло се још 1804. године. При гоњењу Турака са Рудника, у марту 1804. учествовали су устаници из чачанског и драгачевског краја. У сукобу с устаницима страдали су чачански Турци. Они су напустили Чачак и отишли у Карановац, Пожегу и Ужице. Али, Турци су држали пожешку нахију све до јула 1805. године када су Чачак и делови пожешке нахије потпуно ослобођени. Према Стојану Новаковићу, до тада је у Чачку и овом крају било „половно стање“ — ни Срби ни Турци „га (Чачак — Ж. М) не држе у својим рукама“.⁵

Заједно са осталом устаничком војском, ратници пожешке (чачанске) и ужичке нахије учествовали су у ослобађању ових нахија у току 1805. године. Најзначајније борбе су биле почетком лета приликом заузимања Карановца (29. јун, односно 12. јул по новом календару) и у борбама за ослобођење Ужица, 30. јула до 3. августа. По свој прилици, тада је било сукоба и код Чачка.⁶

После заузимања Карановца и Ужица, довршено је ослобађање Београдског пашалука од Турака. С догађајима у 1805. години односи између Срба и Турака улазе у нову фазу. Успеси Срба и сталан успон устанка проширивали су његове политичке циљеве. Није се више радило само о борби против дахијског начина управе и јани-

чарских насиља, већ о борби с Турском царвином: Срби су желели да очувају оно што су стекли, да смање обим турске власти у Београдском пашалуку и прошире ослобођену територију. Устанак је све више добијао обележје отвореног сукоба Срба с легалним властима Турског царства. За Турке је ширење устанка могло имати далекосежне последице на даље слабљење државе и њен интегритет. Постојао је оправдан страх од ширења устаничког покрета и на друге области под њиховом влашћу.

На једној од најважнијих скупштина устаничких првака, одржаној у Смедереву крајем новембра и почетком децембра 1805. године, утврђени су даљи задаци ослободилачке борбе.⁷ Они су се, у првом реду, односили на ослобођена места у којима су још били турски гарнизони и предузимање офанзивних дејстава преко границе дотад ослобођене територије. Поред одбране од турских напада, основни циљ је био ширење ослобођеног подручја, подизање народа на устанак и заузимање повољнијих стратешких позиција. Почетком 1806. године устанички ратни план садржавао је главне операцијске правце. Поред источног фронта — према Крајини и Кључу, југоисточног — према Нишу, западног ради ослобађања Шапца и дејства преко Дрине, те ослобођења Београда, предвиђао је операције и на југозападном правцу.⁸ Почетком 1806. године операције устаничке војске с успехом су се развијале на готово свим секторима српско-турских борби: од Дунава преко Црне Реке, Мораве, Лаба, Новог Пазара, Старог Влаха до Дрине.⁹

Југозападни фронт имао је два сектора: Вишеград — Нова Варош, под командом Милана Обреновића, и Нови Пазар, са командантом, пожешким и карановачким капетаном Радичем Петровићем.¹⁰ Предвиђене операције на југозападном правцу указују на далекосежне намере устаника — ширење ослободилачке борбе у Стари Влах и новопазарску нахију и продор ка Херцеговини и Црној Гори.

Турци су били узнемирани устаничким покретом у Старом Влаху, који је добијао на интензитету крајем 1805. године и продором српских устаника на то подручје. Претила је опасност и од устанка „босанске раје“. Прелаз Срба преко границе Београдског пашалука и њихова освајања у јануару и фебруару 1806. године, као и њихове везе још од раније са Србима у Босни, Херцеговини и околним крајевима, утицали су на Порту да предузме врло оштре мере против устаника. Плашећи се да се Срби из околних области не придруже устаницима, Порта је наредила војно-управним властима да по целој европској Турској, уз најригорозније мере, покупе оружје од хриш-

ћана. Оштре мере турских власти изазвале су немире и покрете међу Србима у Старом Влаху, у Неготинској крајини, око Видина и у нишком крају.¹¹ Царским заповестима, издатим у то време против побуњене раје, налаже се „да се убија, уништава и стреља сваки бунтовник, па ма где се ухватио“. Проглашен је „ратно-верски поход“ против „побуњене неверничке раје“ док сасвим не буде уништен непријатељ „дин-ислама“.¹²

Према Портиним заповестима, још с јесени 1805. године босански везир је ужурбано прикупљао војску за операције против устаника на граници Београдског и Босанског пашалука. Крајем године у близини Дрине било је преко 20.000 војника. Већ у јануару они су почели прелазити Дрину и борити се са Србима.¹³ У исто време спрема се војска у Херцеговини. Она је претходно угушила устанак у Дробњацима и, под командом Сулејман-паше Скопљака, почетком 1806. године, упућена ка Новом Пазару да се састане с другим турским снагама које су се кретале у сусрет Сулејман-паши, одакле је требало да се долином Рацке и Ибра упуте на Србију.¹⁴

У српско-турском ратовању и догађајима који су се збили на југозападном сектору у току прве половине 1806. године, у коме су српски устаници имали успеха али и пораза, у наставку ћемо се задржати на приликама и ратним догађајима на овом сектору, с посебним освртом на борбама које су устанички одреди водили с Турцима у првој половини 1806. године: у марту на Радаљеву (у моравичком Старом Влаху) и у мају у селу Лопашу (у Драгачеву).

Иако оскудни, подаци о операцијама на југозападном сектору почетком 1806. указују на њихов значај. Устаничка офанзива започела је крајем децембра 1805. и почетком јануара 1806. године. Снаге под командом Милана Обреновића и Радича Петровића упућене су у Стари Влах и новопазарску нахију. Милан Обреновић је с војском продор до Вишеграда и Нове Вароши. На новопазарском сектору налазио се Радич Петровић. С њим је био и Танаско Рајић с одредом шумадијске војске.

Уз Ибарску долину капетан Радич је још од јануара усмерио кретање ка Новом Пазару. Он је успешно продор до Студенице. Ово напредовање устаничке војске помиње се у турским извештајима од 13. фебруара 1806. године, када је турска војска упућена у Нови Пазар.¹⁵ Продор у Стари Влах био је од великог значаја. Осим ширења устанка, овим се „цариградски друм који у Босну иде, сасвим затворио и пут Црној Гори отворио и отуд барут, олово и прочаја добивао“.¹⁶

Да би тамошње Србе подигао на устанак, Радич Петровић је 9. фебруара упутио позив становништву да устаје на оружје. „За веру и закон хришћански, мало и велико, које има пушку, а које нема нека узме секиру, уиме Бога, устајте...“¹⁷ каже се у апелу. За кратко време подигну се „сва села у пазарској нахији по Горњем Ибру, по Јошаници, по Рогозни и Подгорју“.¹⁸ Устанак се проширивао по Старом Влаху. Из турских извора се види да се још у децембру 1805. године, под утицајем „српске раје“ из Београдског пашалука, побунио „део раје“ из Старог Влаха.¹⁹ Нешто касније, према једном допису из Земуна од 6. фебруара 1806. године, Стари Влах је био у „пуном устанку“.²⁰

Устаницима из Београдског пашалука пришли су угледни људи и народне старешине поставши носиоци организације народног отпора из Старог Влаха: Максим Рашковић, Хаџи Продан Глигоријевић, Петроније Шишо и друге локалне старешине и бројни устаници овога краја. Очекујући турске нападе, устаници су подизали утврђења и шанчеве. Тада је Милан Обреновић наредио да се подигну шанчеви на Катићима и у Деретину. Овде је оставио нешто војске с протом Милутином Илићем Гучанином и Новаком Бошковићем са задатком да спречавају турско напредовање с те стране. Утврђења су настала и према Новом Пазару.²¹

Српске јединице налазиле су се испред Вишеграда, Нове Вароши и Новог Пазара. Повезивањем устаничких снага из дубље унутрашњости Србије са овим из Старог Влаха образовао се организован фронт према Новом Пазару, па преко Голије и Јавора до на Златибор и даље ка Дрини.²² Турци су се на овом простору нашли према већ организованом фронту. Устаничка војска угрожавала је одбрану Босне и њену везу преко Сјенице и Новог Пазара са Румелијом. Околне турске паше су знале за устаничке намере да се састану са Црногорцима и Херцеговцима ради заједничких акција. Страховали су од одсецања Босне и Херцеговине од осталог дела Отоманске царевине.²³

Догађаји с почетка 1806. могу се донекле пратити из турских сведочанстава. У једном документу каже се да су српски устаници „подговорили рају по неким босанским кадилуцима“ и с мноштвом војске навалили на подручје градова Прибоја, Рудог, Плеваља, Вишеграда и других места у Новопазарском санџаку. Прибој и Вишеград су попалили. Муслиманско становништво, посебно жене, деца и старци, по зими, слабо одевени и обувени, напуштали су своје до-

мове и одлазили у друге босанске касабе.²⁴ Устаници су наступали према Новом Пазару, па су Турци отпочели нагло пребацивање своје војске и појачања на југозападни фронт. Предузели су концентричан напад на устанике у Старом Влаху с циљем да их отуд потисну. По зими и уз велике тешкоће вођене су борбе у овом крају.

Суочена с отвореном опасношћу из Србије и њеног повезивања са околним областима, Порта је убрзавала опсежне припреме за сузбијање устаничких снага. Турски планови су обухватили: (1) спречавање даљег продора устаника, (2) упад у побуњену земљу ради успостављања старог поретка. Ради тога, на овом крају земље, према устаничким положајима концентрисали су јаке војне снаге. Тако се успоставио југозападни фронт српско-турског ратовања.

Ферман од 18. фебруара 1806. садржи наређење босанском везиру Мустафа-паши и свим војним командантима да иду „на Ужице, Шабац и Баинбашћу“. Према турским заповестима, паше око Србије могле су „са неограниченом пуномоћи“ и „голом сабљом у руци“ да успоставе ред у Србији.²⁵ Турци су предузели концентричан напад на устанике у Старом Влаху и на правцу Вишеград—Ужице. Припремали су се за продор у моравску долину и да на ширем фронту пређу реку Дрину. Поред војске Сарајевског санџака, која се припремала за операције на југозападном фронту, у последњој декади фебруара добио је наређење и скадарски паша да крене са војском према Ужицу, Бајиној Башти, а потом и Шапцу.²⁶

Сулејман-паша Скопљак ударио је на Стари Влах и на новопазарску нахију. Почетком марта 1806. уследиле су борбе по Старом Влаху и пренеле се спрема Новог Пазара. У писму од 3. марта Радич Петровић, командант новопазарског сектора, упућеном Раки Левајцу, који је под Радичевом командом руководио операцијама на простору између Новог Пазара и Нове Вароши, јавља да је на њега ударио Сулејман-паша Скопљак, заповедник турских снага на овој страни.²⁷ Из писма се види да су сви странци побегли из Новог Пазара и да се истиче потреба да се Старовласи мобилишу и да, ако нема „цебане“, Рака Левајац пошаље једног товарног коња да му је он пошаље.

О ратовању у марту говоре и други извори. Уочавајући опасност од Турака с те стране, Правитељствујушчи совјет 8. марта 1806. пише из Смедерева војводи Милану Обреновићу,²⁸ који се тада налазио у српском логору у Пожеги, да се припрема за борбу, а народ, стоку и намирнице да склања у позадину. О овом писму Милан Обреновић је 14. марта обавестио Раку Левајца, који је био на терену

према Новој Вароши и Новом Пазару. Препоручује му да организује отпор Турцима који су надирали кроз старовлашки крај. Тражи да му са тога подручја шаље вести. Јавља да је у кнежину Ужичка Црна Гора пристигло појачање од 600 људи које води Грбовић (Никола, из ваљевске нахије).²⁹ Иначе, у Пожеги је тада било мноштво војске. Очекивало се да Карађорђе дође у овај крај.

И страна штампа из овог доба помиње догађаје у Старом Влаху и ужичком крају. Француски лист *»Journal de Commerce«* од 28. фебруара 1806. јавља о устаничким акцијама у Босни, Црној Гори и Херцеговини, а *»Journal de l'Empire«* од 17. марта извештава о устанку у Старом Влаху.³⁰ У списима бечких архива има оскудних података, махом уходских вести, у којима се помињу српско-турске борбе, југозападна Србија и кретање турске војске у Босни.³¹

Више извора потврђује да су по јакој зими и уз велике тешкоће вођене борбе у Старом Влаху. Радич Петровић је водио битку на Дежеви на домак Новог Пазара. Затим, 15. дана текле су борбе у селу Будићима, близу Дежеве.³² „На Дежеви Радич је оставио на бојишту 70 својих храбрих бораца, а на Будићима изгубио је свог барјактара и верног друга Ђуру Брнчанина, из Подгоре...“,³³ казују извори.

У овим борбама Турци су се сурово обрачунавали са устаницима. Заробљене и ухваћене Србе су стављали на велике муке пре него што их погубе. Ђаконa Рувима из манастира Студенице, рањеног у боју, Турци су заробили и у Новом Пазару му главу одсекли. И младог Нићифора, због тога што је народ „одметао од Турака“, ставили су на најгоре муке, па га после обесили.³⁴

Сузбивши Србе крај Студенице, Сулејман-паша Скопљак је спалио овај манастир и продро низ Ибар. О томе Вук Караџић каже: „Око Цвијети удари Сулејман-паша с војском, те Србе узебије на траг и запали Студеницу и народ онај испредаје, те Радича прећера опет у Београдски пашалук, а народ који се био побунио испредаје и опет умири: тада с Радичем побјегну и калуђери студенички са светим краљем а Сулејман паша дошавши у пуну Студеницу запали је, те изгори.“³⁵

Турци су у овим борбама имали успеха. Опустошили су освојене крајеве. На страни устаника било је великих губитака. Срби су се на овом сектору борили уз велике тешкоће. Једно писмо секретара Совјета Божa Грујовића од 12. априла 1806. године³⁶ показује да су они на сектору Новог Пазара имали „доста војника“, али оскудевају у храни, док им „дебане и оружја“ највише треба. У писму

се, даље, истиче да су „сви околни Срби готови да се... заједно боре“ само оружје немају. Набрајајући успехе Срба у Поречу, ражањској, крушевачкој и алексиначкој нахији, наводи се да су Срби добили „и пола пазарске (нахије) и Стари Влах“ и да се очекује да ће се за „који дан с Црногорцима састати“.³⁷

Турци су потиснули устаничку војску са подручја које је она ослободила фебруарском офанзивом. Капетан Радич Петровић и друге устаничке старешине били су присиљени на повлачење. Иза ових фронталних напада Сулејман-паша је усмерио тежиште продора ка моравичком крају и ужичкој нахији.

Поред борби у Старом Влаху, вођене су борбе са Турцима и од Вишеграда према Ужицу. У фебруару је турска војска продрла из Босне према Ужицу и Ваљеву, али су их Срби протерали преко Дрине. У даљим сукобима босанска војска је потискивала устанике од Вишеграда према Ужицу.

У исто време када је Сулејман-паша напао Радича Петровића код Студенице, јединице под командом Мехмед-паше Видајића, који је био главни заповедник турске војске према Ужицу, продрле су у правцу града. Око 5. априла 1806. Турци су успели да поврате Ужице. Том приликом Мехмед-паша је одредио део војске да чува град. Ужичкој посади допремана је храна из Кладња.³⁸ При освајању Ужича заробили су неколико лица, међу којима и једну муслиманску девојку — Никшићанку, од које су у Сарајеву, где је била упућена ради испитивања, дознали да се Срби ужичког краја, чим „гора зазелени“, спремају за даљу борбу.³⁹ Овај успех турске војске поздрављен је у Травнику грувањем топова.

Пошто је спалио манастир Студеницу, Сулејман-паша, наступајући кроз старовлашка села и долином реке Моравице, кренуо је у правцу Ариља.⁴⁰ Турци су на овај правац упутили јаке снаге. Према процени једног аустријског обавештајаца, турске јединице које су нападале Стари Влах бројале су око 30.000 војника.⁴¹ Иако су поменута цифра може чинити претераном неспорно је да су снаге које су кренуле на Стари Влах и ужичку нахију биле знатно надмоћније од оних које су на овом простору имали устаници.

Турци су нападали с јаким снагама. Успут су вршили насиља и пљачкали становништво. Срби су пружали отпор, а било је и више озбиљнијих окршаја. Ни српски шанчеви на Деретину, Катићима и другим местима нису могли да задрже турске нападе. Војвода Милан Обреновић, са старешинама, одлучио је да повуче снаге на нове положаје, на којима би Турци могли пружити одлучнији отпор и спре-

чити даље продирање низ Моравицу.⁴² При избору новог положаја српске старешине су се определиле за планински превој. Он се налази на тремеђи садашњих општина Ивањица и Ариље и Драгачева. Са источне стране превој допире до реке Моравице, стварајући теснац између села Добрача и Радаљева, код манастира Клисуре. У близини постоје остаци средњовековне тврђаве, што указује на војнички значај овог прелаза још из раније прошлости. У својој књизи „Летопис ариљски“⁴³ Новак Живковић је исправно запазио да је тај прелаз био погодан за заустављање продора турске војске у моравску долину, а тиме и да се спречи спајање ових са снагама од Ужица којима су пристизала појачања из Босне.

Из појединих докумената од марта 1806. види се да се устаничко вођство припремало за одбрану од турског напада из тога правца. Милан Обреновић, у свом писму, упућеном 14. марта из Пожеге Раки Левајцу, пише да се организује јужни део ужичке нахије ради пружања отпора Турцима. Помиње старешину Радуловића (Михаило, из Милићева Села) и Ојданића и налаже да изађу с војском и да се улогоре. Новак Живковић сматра да је то логорско место, постављено ради спречавања продирања турске војске, било на Радаљевској градини.⁴⁴

Наступајући у правцу Ариља, надмоћније и бројније турске јединице потискивале су Србе који су се, уз организован отпор, повлачили. До борбе већих размера дошло је у марту 1806. на Радаљеву, где су устаници пружили жесток отпор нападачима.⁴⁵ Оскудни историјски извори и подаци са надгробних споменика из овог краја и Драгачева сведоче о упорној борби устаника с колоном Сулејман-паше Скопљака на Радаљеву и на Градини у Трешњевици.

Не помињући борбу на Радаљеву, Вук Караџић наводи да је Сулејман-паша Скопљак, после продора ка Студеници, ударио „и на наију Ужичку и продре чак до Ариља“.⁴⁶ Један од учесника у овој борби из ариљског краја, Вучић Пиперин, само је помиње приликом набрајања бојева у којима је учествовао.⁴⁷ И податак уписан у једној читуљи у Трешњевици казује да је Сретен Јанковић „погинуо у борби са Скопљак-пашом на Градини за време Карађорђевог војевања“.⁴⁸

Ова и сведочанства уклесана на камену говоре о јаким турским снагама и о тешкој борби током које Срби нису могли одолети нападима. После крвавог боја Турци су разбили српску одбрану на Радаљеву. Поред већег броја устаника, погинуле су и неке народне старешине. На то указују записи уклесани на каменом белегу. Како

наводи Новак Живковић, у Трешњевици се налази споменик чији запис сведочи да је пожешки кнез Ристивоје⁵⁰ (презиме није познато) погинуо у борби против „Скопљак-паше за време Карађорђевог рата“. На споменику код Гуче драгачевском буљубаши Дмитру, познатом и као Вировац, пише да је јуначки погинуо „на битки радаљевачкој ... 1806 м[а]р[та]“.⁵¹ Неки подаци посредно указују да је у овој борби погинуо нахијски старешина Михаило Радуловић из Милићева Села (ужичка нахија). Њега је Карађорђе 21. августа 1805. поставио за обор-кнеза у ужичкој нахији.⁵²

Разбијањем устаничке одбране на Радаљеву, Турцима је био отворен пут низ Моравицу. Скопљак-паша је са војском продро до Ариља. Тада је ариљска црква похарана. Турци су покушали да је сруше. Минирали су је, али „свештило није упалило“, па је грађевина одолела нападачима.⁵³ Око цркве, на које су Турци набили 70 српских глава. Освајач је у овом крају пљачкао и палио по селима, па је у народу настала глад.

Турско продирање са овог правца се, ипак, зауставило. На то је, по свој прилици, утицало и окупљање устаничких снага из унутрашњости, па је намеравани турски продор привремено одложен.

Међутим, поред успеха у Старом Влаху, турска војска је после поменутог заузимања Ужица појачавала своје снаге у њему. Овим је било прекинуто двовлашће које је у граду постојало од освајања од стране Срба 31. јула 1805. Оно ће бити поново успостављено у јулу—августу 1806. Турци су нарочито настојали да осигурају одбрану ужичке тврђаве и да обезбеде и контролишу комуникацију на правцу Вишеград—Ужице. У турским изворима из половине априла 1806. помиње се да је дотада војни заповедник у Ужицу био Шејх Али-ага, „вођа новопазарских војника“. Ускоро је место њега именован сарајевски мутеселим Хаци Ахмед-бег Палош. Њему је наређено да одмах иде у Ужице и чува га с тамошњом војском.⁵⁴

Према Турцима био је део устаничких снага које су се, потиснуте офанзивом Сулејман-паше Скопљака из Старог Влаха, повукле у ужички крај, као и оне из унутрашњости. У изворима се помињу устанички одреди старешина из Драгачева: проте Милутина Илића Гучанина, Новака Бошковића и Милића Радовића и старовалшког кнеза Максима Рашковића.⁵⁵ Оне су са другим устаничким снагама на ширем простору затварале Ужице као јако турско упориште и спречавале њихове испаде.

Половином маја 1806. око Ужица је, углавном, било мирно. Нешто касније се из Сарајева, преко Вишеграда, ка Ужицу упутио

Орд-ага са око 1.000 турских војника. Захваљујући небудности српских стража, Турци су ушли у Ужице. У граду су провели два дана. Ту су им се придружили Турци Ужичани, па су, затим, кренули низ Ђетињу. Преко Горобиља су стигли до Милићева Села, где су прешли на десну страну реке Моравице, и у селу Лопашу водили дводневну борбу са српским устаницима 21. и 22. маја (1. и 2. јуна) 1806. године.⁵⁶ Под утицајем описа боја на Мишару, народни певач из Драгачева опевао је овај сукоб као „Бој на Лопашу“.⁵⁷

Кренувши низ Ђетињу Турци су овај, иначе лоше планирани, поход користили за пљачку и задобијање плена. То се види и из народне песме. Распитујући докле је Орд-ага стигао са војском, његова љуба пита „два врана гаврана“:

„Не виђесте л' ће Орд-агу мога,
И његову убојиту војску...
Је л' Мораву мутну пребродио,
Је ли дош'о равном Драгачеву,
Је ли с Влахом бојак учинио,
Је л' посјек'о црна каурина,
Љуту гују попа Милутина
Од онога Драгачева равна;
Је ли дворе њему похарао
Драгачево је ли поробио?
Води ли ми танких Драгачевки
Које би ме послужиле вјерно?...“

После проласка кроз село Горобиље, Турци су, како народна песма каже, преноћили у Милићевом Селу. Успут су народу чинили велику штету. У пљачкашком походу према Лопашу прешли су реку Моравицу код газа Камењаче.⁵⁸ Тамо их је, изгледа, дочекала српска стража, али их није могла зауставити, па су почели пленити у околини. Међутим, ту су их пресрели устанички одреди, које су предводили народне страшение из Драгачева Прота Милутин Илић Гучанин, Новак Бошковић из Горачића, Милић Радовић из Каоне и Максим Јанковић — Црнковић из Зеока. Неки подаци говоре да је и кнез Максим Рашковић учествовао у овом боју, који се из Старог Влаха под турским притиском повукао у ужички крај.⁵⁹ Народна песма, уз име Милића Радовића, помиње „кнез Максима храбра“, али се то, вероватно, мисли на Максима Јанковића — Црнковића, кнеза из села Зеока. За њега је М. Д. Протић написао да се у боју на

Лопашу истакао својим јунаштвом.⁶⁰ Овим не треба искључивати учешће и Максима Рашковића са својим саборцима, кога неки историчари помињу у својим радовима. Напоменимо да драгачевски гуслар у „Боју на Лопашу“ говори само о учешћу Драгачеваца. Има јасних доказа да су се у борби у селу Лопашу тукли и устаници из ариљског краја, Њих је предводио стари ратник Вучић Пиперин, ариљски бимбаша.⁶¹

Поприште судара простирало се на десној страни Моравице, у селу Лопашу, наспрам Милићева Села и Горобиља. Учесник ове борбе Вучић Пиперин наводи и село Прилипац као бојиште, што је вероватно, пошто се оно налази уз село Лопаш, па је и у њему могло бити сукоба.⁶² Иначе, Лопаш се помиње као насеље још у средњем веку. Према сумарном попису Смедеревског санцака из 1525. године, у њему је било 45 домова.⁶³ На издуженом брегу налазила се средњовековна тврђава. Главно поприште борби било је на десној страни реке, уз издужени брег, који је представљао кордонску линију из почетка 1806. године. Борбе су вођене на други и трећи дан Тројица, 21. и 22. маја.⁶⁴ У овом окршају Турци су до ногу потучени. Имали су губитке од 200 до 300 људи, а погинуо је и њихов заповедник Орд-ага. Рачуна се да је овде изгинуло и око 40 Турака Ужичана.⁶⁵ Осим тога, имали су доста и рањеника. Ту је изгинуло и нешто Срба, а било је и рањених.

Бој на Лопашу сликовито описује народна песма:

„Бојак бише цијелога дана,
Нит' се знаде ко ће задобити.
А кад други данак освануо,
Опета се ударише војске.
Паде тама по земљици црној
Од онога праха и олова,
Те се, госпо, видјет' не могаше
Ко ли гине ко си задобија? ...“

Када је погинуо њихов заповедник Орд-ага, међу Турцима је настала још већа пометња. Стадоше бежати преко Моравице, на њену леву страну. Гонећи их, Срби су задобили добар плен у оружју и коњима. Бекство Турака са бојишта из Лопаша описује народна песма:

„Плећа даше, бијежати стадоше.
Многи шићар туна оставише.

Одатле их Срби окупише.
Ту погибе много Сарајлија
И са њима четрест Ужичана.
Још сувише доста рањеника;
А од Срба нешто изгинуло
И запало јуначкијех рана...“

Разбивши турску војску у Лопашу српски одреди наставили су гоњење противника. Они су одступали ка Ужицу, па се тежиште борби пренело у његову околину. За та дејства Вучић Пиперин каже да су Срби „на Ужице војевати пошли“.⁶⁶ Уз садејство са другим устаничким јединицама, затварали су важно турско упориште Ужице и излазак њиховим јединицама из ужичке тврђаве. Овим акцијама руководили су Лазар Мутап и прота Милутин Илић Гучанин.⁶⁷

Иако борба у Лопашу не представља неку одлучујућу битку са Турцима, победа устаника имала је несумњиво позитиван одјек у овом делу Србије. После одступања устаника кроз Стари Влах и турског продора од Вишеграда према Ужицу, овај догађај је повратио веру и самопоуздање бораца и становништва. Осим тога, пораз Турака у Лопашу и избијање устаничких снага у околини Ужица спречавали су продирање јединица турске војске са те стране у долину Мораве, што би могло угрозити српску војску која се борила против Турака из правца Ниша.

НАПОМЕНЕ

1. Др Мирослав Борђевић, „Ослободилачки рат српских устаника 1804—1806“, Београд, 1967, стр. 92.
2. Др Радош Љушић, „Рат за ослобођење 1804—1807“, у књ. „Историја Титовог Ужица“, I, 1989, стр. 308.
3. Стојан Новаковић, „Васкрс државе српске“, Београд, 1954, стр. 79.
4. Миленко Вукићевић, „Караборђе“, II, Београд, 1912, стр. 247. и напомена на стр. 239.
5. Стојан Новаковић, „Устанак на дахије 1804“, Београд, 1954, стр. 136, 152—153; Радован М. Маринковић, Томислав Протић, Јован Радовановић, „Драгачево“, 1981, стр. 23.
6. Др Радош Љушић, н. рад, стр. 311.
7. „Историја српског народа“, књ. V, Београд, 1981, стр. 36.
8. Др Мирослав Борђевић, н. д, стр. 240.
9. Др Владимир Стојанчевић, „Србија у време Првог српског устанка“, Београд, 1985, 95.
10. Др Радош Љушић, н. рад, стр. 313; др М. Борђевић, н. д, стр. 240.
11. Миленко Вукићевић, н. д, стр. 345.

12. Исто, стр. 348.
13. Исто, стр. 349.
14. Исто, стр. 350.
15. Миленко Вукићевић, н. д, стр. 357; др М. Борђевић, н. д, стр. 263.
16. Др Радосл Јушић, н. рад, стр. 313.
17. Др Стеван Игњић, Јован Радовановић, Властимир Луковић, Љубомир Марковић, Милан Бујошевић, „Ивањица“, Београд, 1972, стр. 14.
18. Миловаан Ристић, „Стари Влак“, Београд, 1963, стр. 238.
19. Др М. Борђевић, н. д, стр. 234.
20. Исто, 262.
21. Миленко Вукићевић, н. д, стр. 357; Лазар Арсенијевић Баталка, „Историја српског народа“, књ. I, Београд, 1988, стр. 197.
22. Новак Живковић, „Летопис арињски“, 1981, стр. 11; др М. Борђевић, н. д, стр. 263.
23. Миловаан Ристић, н. д, стр. 241.
24. Кемура Шејх Сејфудин, „Први српски устанак под Караборђем“, 1914, стр. 72.
25. Др Стеван Игњић, „Ужичка нахија“, Београд, 1961, стр. 55; Новак Живковић, н. д, стр. 11—12.
26. Др Богумил Храбак, „Ужице између србијанских устаника и босанских Османлија 1804—1807“, Ужички зборник, 1985, стр. 55.
27. М. Ристић, н. д, стр. 239. — Рака Левајац, родом је из Горње Горевнице, рудничка нахија. Од првих дана 1804. године био је устанички старешина. На новопазарском сектору, као бимбаша, борио се под командом Радича Петровића. У писму, капетан Радич наводи да ће Р. Левајац по ослобођењу Нове Вароши бити постављен за војводу.
28. „Први српски устанак — акта и писма“, књ. I, 1804—1808, Београд, 1978, стр. 167, док. бр. 115.
29. Исто.
30. Др Драгослав Јанковић, „Француска штампа о Првом српском устанку“, Београд, 1959, стр. 130, 135.
31. Алекса Ивић, „Списи бечких архива о Првом српском устанку“, књ. III, год. 1806, Суботица, 1937, стр. 8, 51, 158.
32. Др Богумил Храбак, „Бој на Карановцу“, Београд, 1954, стр. 44.
33. Према: М. Ристић, н. д, стр. 250.
34. Исто, стр. 250—251.
35. Вук Караџић, „Грађа“, 204—205.
36. Миленко Вукићевић, н. д, стр. 367—368.
37. Исто.
38. Кемура, н. д, стр. 71—78; др Р. Јушић, н. д, стр. 314; др Б. Храбак, н. рад, 56.
39. Кемура, н. д, стр. 73.
40. Н. Живковић, н. д, стр. 13.
41. Исто.
42. Др Р. Јушић, н. рад, стр. 314; Н. Живковић, н. д, стр. 12.
43. Исто.
44. „Први српски устанак — акта и писма“, I, Београд, 1978, стр. 167; Н. Живковић, н. д, стр. 9.
45. Н. Живковић, н. д, стр. 13; др Б. Храбак, н. рад, стр. 55.
46. В. Караџић, н. д, стр. 204—205; М. Ристић, н. д, стр. 240.
47. Н. Живковић, н. д, стр. 13.

48. Исто.
49. Исто.
50. Исто.
51. Исто.
52. Види опширније: Н. Живковић, н. д, стр. 9—10.
53. Милан Б. Милићевић, „Кнежевина Србија“, Београд, 1876, стр. 589;
Н. Живковић, н. д, стр. 15.
54. Кемура, н. д, стр. 85.
55. М. Вукићевић, н. д, стр. 292; др Р. Љушић, н. рад, стр. 314.
56. М. Вукићевић, н. д, стр. 376; Н. Живковић, н. д, стр. 16; Милисав Д.
Протић, Гучанин, „Драгачево и његови славни синови“, Ниш, 1940, стр. 112.
57. М. Д. Гучанин, н. д, стр. 113.
58. Н. Живковић, н. д, стр. 16.
59. М. Вукићевић, н. д, стр. 376; др Б. Храбак, н. д, рад, стр. 57.
60. М. Д. Гучанин, н. д, стр. 92.
61. Н. Живковић, н. д, стр. 17.
62. Исто.
63. „Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије, XV и
XVI век“, Чачак, I, 1984, стр. 612.
64. М. Вукићевић, н. д, стр. 376.
65. М. Вукићевић, н. д, стр. 376; Н. Живковић, н. д, стр. 16.
66. Према: Н. Живковић, н. д, стр. 17.
67. Др Богумил Храбак, н. рад, стр. 58.

FRONT SUD-OUEST DANS LA PREMIÈRE MOITIÉ DE L'ANNÉE 1806 ET COMBATS CONTRE LES TURCS À RADALJEVO ET À LOPAS

Dans la première partie de l'ouvrage l'auteur rappelle les événements les plus importants qui se sont produits en Serbie en 1805. Il souligne, entre autres, que, après la prise de Karanovac et d'Užice par les insurgés serbes, la libération du pachalik de Belgrade fut achevée. En 1805 les rapports entre les Serbes et les Turcs entrèrent dans la seconde phase: il ne s'agissait plus uniquement de la lutte contre la méthode dont les dahis gouvernèrent la Serbie et contre la tyrannie exercée par les janissaires, mais, de plus en plus, d'un conflit ouvert entre les Serbes et les autorités légales de l'Empire turc.

A partir de 1806, le plan des opérations militaires embrassait des actions offensives au-delà des frontières du territoire libéré jusque-là sur presque tous les secteurs des luttes entre les Serbes et les Turcs.

L'auteur s'appesantit sur les combats entre les Serbes et les Turcs et les événements qui se produisirent sur le front sud-ouest. Les opérations se déroulaient dans deux secteurs: celles qui étaient effectuées sur la ligne Višegrad—Nova Varoš étaient organisées par le voïvode Milan Obrenović, alors que celles de la région de Novi Pazar étaient dirigées par le capitaine Radić Petrović qui commandait les troupes de Požega et de Karanovac. Au début de 1806, les forces des insurgés passèrent à l'offensive sur les deux secteurs et, au commencement, enregistrèrent des succès. Au printemps de la même année, les troupes turques, de loin plus nombreuses et plus puissantes les firent reculer de Stari Vlah, ainsi que sur la ligne Višegrad—Užice.

Après ces attaques, les Turcs dirigèrent leurs actions dans la direction de la région de Moravice et vers la nahie d'Užice. Depuis le mois de mars jusqu'à la fin de mai 1806, deux batailles importantes eurent lieu dans cette région. La première fut livrée à Radaljevo, où les insurgés serbes subirent une défaite et, la seconde, dans le village de Lopuš, à la frontière entre la nahie de Požega et celle d'Užice. Dans cette dernière, qui eut lieu les 21 et 22 mai, les Serbes écrasèrent l'armée turque, après quoi des combats furent engagés surtout dans les environs d'Užice.